

Velké rozdíly jsou v počtech uživatelů jednotlivých jazyků. U těch nejrozšířenějších se počítají na stovky milionů, u těch nejméně rozšířených na několik stovek nebo desítek mluvčích (tasmánské jazyky, které byly příbuzné s australskými, vymřely v r. 1877 s posledním domorodcem, který byl po několika let jediným uživatelem; domluvit se mohl ve svém rodném jazyce už jen s několika mišenci).

Na obr. 11 uvádíme pořadí dvaceti nejrozšířenějších jazyků světa a dalších dvaceti vybraných jazyků, u všech s jejich pořadím a počtem uživatelů. Jsou to údaje z roku 1978 a převzali jsme je, podobně jako některé další v této části (1.4), z knihy *Jazyky světa* (autoři Krupa - Genzor - Drozdík, Bratislava 1983).

Od roku 1978, kdy celkový počet obyvatel na Zemi dosahoval „jenom“ asi čtyři a čtvrt miliardy osob, se počty nepochybně změnily; zejména u těch nejrozšířenějších jazyků, možná s výjimkou ruštiny, ještě podstatně vzrostly.

Zajímavé je porovnání se staršími obdobími. Ještě v 16. století stála v Evropě na prvním místě francouzština se 14 miliony uživatelů a na dalších místech byla němčina (12), italština (10), španělština (9), angličtina (5) a konečně na šestém místě ruština (3 milióny). V ostatních světadílech byly v té době tyto jazyky prakticky neznámé nebo omezené na hrstku prvních kolonizátorů.

1.42 GENETICKÁ KLASIFIKACE

V 19. století jazykovědci zjistili, že přes velké rozdíly, které mezi jazyky existují, jde často o jazyky příbuzné, tj. takové, které se vyvinuly ze společného prajazyka a jejichž rozdíly je třeba přičíst výhradně odlišným jazykovým změnám, které v nich v období několika staletí proběhly.

Srovnávací a historický výzkum vyústil v genealogickou či genetickou klasifikaci jazyků; jejím cílem bylo stanovit vzájemné vztahy příbuznosti a rozdělit jazyky světa do tzv. rodin, tj. do takových skupin, jejichž členy jsou vždy jen jazyky příbuzné. Často bylo obtížné takovou příbuznost dokazovat, a tak se počet skupin i jejich složení postupně měnily v závislosti na tom, jak výzkum pokračoval.

Dnes se zpravidla uvádí dvacet takových rodin, do kterých je možno všechny jazyky světa na základě příbuznosti roztrdit; jsou uvedeny na obr. 12:

I. INDOEVROPSKÉ (indoiránské, arménština, řečtina, balkánské, italské, románské, keltské, germánské, slovanské, atd., podrobně viz obr. 13).

II. BASKIČTINA (klasifikuje se odděleně, ale podle jedné ne zcela doložené teorie patří do skupiny kavkazské; Baskové prý byli kdysi dávno z Kavkazu vypuzeni a po delším putování se usadili v Pyrenejích; na podporu se uvádí značné podobnosti v mytologii).

III. KAVKAZSKÉ (poměrně malý počet mluvčích, ale celkem asi 40 jazyků a celá řada dialektů; nejpočetnější gruzínština s pěti dialekty, dále např. abcházština, čerkeské jazyky, čečenština, dagestánské jazyky, atd.).

IV. VYMŘELÉ JAZYKY PŘEDNÍ ASIE A STŘEDOMOŘÍ (sumerština, iberština, etruština atd.; příbuznost s ostatními skupinami nebyla dosud prokázána, ale soudí se, že byly příbuzné s kavkazskými jazyky a iberština také s baskičtinou).

V. BURUŠASKÍ (okolo 40.000 uživatelů v jižním Pamíru a ve východním Hindukúši; dosud nebyla prokázána jeho příbuznost s jinými asijskými jazyky).

VI. DRÁVIDSKÉ (uživatelé původně v povodí Indu, pak vytlačeni árijskými kmeny, např. na Cejlon; nejrozšířenější jsou telugu, tamilština, malajálámština a kanara, které mají staré literární památky a dohromady více než sto miliónů uživatelů).

VII. URALSKÉ (dělí se na ugrofinské a samojedské; ugrofinské původně v povodí Volhy, pak se jedna část přemístila na západ, kde maďarština oddělila západní Slované od jižních; další skupina expandovala na sever, dnes finština a estonština, ale vlivem expanze východních Slovanů v 6. století zůstala celá řada ugrofinských jazyků, např. mordvinština, roztroušena mezi ruskými dialekty; několika samojedskými jazyky a dialekty mluví okolo 30.000 Samojedů v okolí ústí Jeniseje a v přilehlých pobřežních oblastech Severního Ledového Oceánu).

VIII. ALTAJSKÉ (dělí se na turecké, mongolské a mandžusko-tunguzské; turecké byly původně domovem v dnešním Mongolsku, oddělily se čuvaština a jakutština; z tureckých kmenů povstali Hunové a Avarové, a na troskách avarské říše ve 13. stol. turecká říše jižně od jezera Bajkal; ve středověku expanze na jihovýchod na Krym a do Malé Asie, ve 14. stol. na Balkán a do dnešního Maďarska, od 18. stol. zatlačování z evropského prostoru zpět do Malé Asie; dnes nejdůležitější osmanská turečtina, dále tatarština, azerbejdžánština, kirgizština, atd.; mongolské jazyky a dialekty vznikly po rozpadu Džingischánovy říše z původní společné mongolštiny; mandžusko-tunguzská skupina se skládá ze vzájemně už dost odlišných jazyků a dialektů roztroušených v rozlehlé oblasti Sibiře, Mandžuska, Sachalinu a pobřeží Japonského moře).

IX. KOREJŠTINA (klasifikuje se odděleně, ale patrně se kdysi dávno oddělila od jazyků altajských; základem spisovného jazyka je soulský dialekt, ale až do konce 19. stol. se používala v této funkci čínština).

X. JAPONŠTINA (klasifikuje se odděleně, ale spojuje přibližně rovným dílem prvky altajsko-korejské, austroasijské a paleoasijské; značně silné jsou také vlivy čínštiny, včetně kultury, umění i písma; spisovný jazyk od 6. století).

XI. PALEOASIJSKÉ (čukotsko-kamčatské, eskymácko-aleutské, jenisejské, atd.; nejstarší skupina asijských jazyků a dialektů z oblasti východní Sibíře, Kamčatky, Sachalinu, Kurilských ostrovů, atd.).

XII. INDIÁNSKÉ (podle odhadů původně více než dva tisíce jazyků; náznaky genetické klasifikace lze nalézt poměrně ojediněle: např. skupina uto-aztek-tano zahrnuje příbuzné jazyky z oblasti od Skalitých hor k hranicím Panamy, skupina tupi-guaraní ovlivnila paraguayskou španělštinu a brazilskou portugalštinu; dosud převládá hledisko geografické, např. dělení na severoamerické, středoamerické a jihoamerické, případně andské, jako kečuánština, aymarština, atd.; sám pojem „indiánské jazyky“ je založen na geografickém hledisku: jsou to domorodé jazyky amerického kontinentu; přitom je prokázáno, že Indiáni jsou původu asijského, přešli Beringovu úžinu patrně v době, kdy byly obě pevniny ještě spojeny ledem; je tedy pravděpodobné, že jsou příbuzné s některými jazyky asijskými, i když to zatím prokázáno nebylo).

XIII. TIBETOČÍNSKÉ (čínština je s více než miliardou uživatelů zdaleka nejrozšířenější jazyk na světě, její severní dialekty se značně liší od jižních; literární tradice jsou staré téměř tři a půl tisíce let a písmo převzaly v zjednodušené podobě četné národy jihovýchodní Asie; do tibetobarmské skupiny patří vedle tibetštiny a barmštiny drobné jazyky himalájské).

XIV. THAJSKÉ (nejrozšířenější thajština původně v jižní Číně, v 11. stol. vytlačena do Indočíny; kromě Thajska je rozšířena i do sousedních zemí; druhá laoština omezena na Laos; thajské jazyky mají četné dialekty, písmo vytvořené na indickém a částečně čínském základě; nové laoské písmo bylo vytvořeno v 50. letech 20. století, do vyhlášení nezávislosti byla úředním jazykem francouzština).

XV. AUSTROASIJSKÉ (vietnamština, khmérština a desítky dalších jazyků; podle některých názorů patří vietnamština do skupiny tibetočínské se silnými vlivy austroasijského substrátu; v khmérštině silné vlivy sanskrtu a sousedních jazyků).

XVI. AUSTRONÉSKÉ (velký počet indonéských a polynéských jazyků asijského původu, které se po moři rozšířily na ostrovy Indického a Tichého oceánu).

XVII. PAPUÁNSKÉ (velmi početné drobné domorodé jazyky na Nové Guineji a okolních ostrovech, částečně zanesené i do Austrálie).

XVIII. AUSTRALSKÉ (četné domorodé jazyky Austrálie, dnes postupně zanikající; starší paleoaustralské na jihu, mladší neoaustralské na severu, ale přechody mezi nimi jsou pozvolné; mluví se zde o řetězové příbuznosti, kdy sousední vesnice si ještě dobře rozumějí, ale na obou koncích řetězce jde o jazyky už velmi rozdílné).

XIX. SEMITOHAMITSKÉ (z prajazyka semitského se v 3. tisíciletí př. n. l. vyvinula akadština, kanánština - z ní pak hebrejštiny a feničtiny - dále aramejštiny, arabština a etiopské jazyky v čele s amharštinou; do skupiny hamitské patří stará egyptština a jazyky berberské, kušitské, čadské).

XX. AFRICKÉ (podobně jako u indiánských, tj. amerických, se zde uplatňuje hledisko geografické; starší náznak genetického třídění: bantuské jazyky, velmi početné jazyky černé Afriky - celá střední a značná část jižní Afriky, nejpočetnější swahilština; od šedesátých let nové třídění podle příbuznosti: konžsko-kordofánské, nilsko-saharské, khoisanské; do poslední skupiny patří primitivní jazyky Bušmenů a Hotentotů, někdy také klasifikované jako paleoafrické).

Obr. 12: Genetická klasifikace jazyků světa (podle příbuznosti)

Toto rozdělení do dvaceti skupin příbuzných jazyků má některé závažné nedostatky. U některých rodin se jedná o skutečně prokázanou příbuznost, u jiných, které dosud nebyly dostatečně prozkoumány nebo u nichž je hledání společného prajazyka zvláště obtížné, byla použita jiná kritéria než hledisko genetické. Tak např. u jazyků indiánských, afrických a konec konců i kavkazských bylo použito hledisko geografické, a některé jazyky, jako baskičtina, burušaskí, korejština, japonština nebo vymřelé jazyky Přední Asie, byly jako tzv. izoláty zařazeny do samostatných skupin jen proto, že chybí přesvědčivé důkazy o jejich příbuznosti s jinými rodinami (vzhledem k tomu, jak pronikavé změny v jazycích probíhají a jak krátké období jejich vývoje často známe, je to vcelku pochopitelné). Je proto třeba považovat toto rozdělení za provizorní řešení, které bude ještě nepochybně upravováno v závislosti na pokračujícím výzkumu.

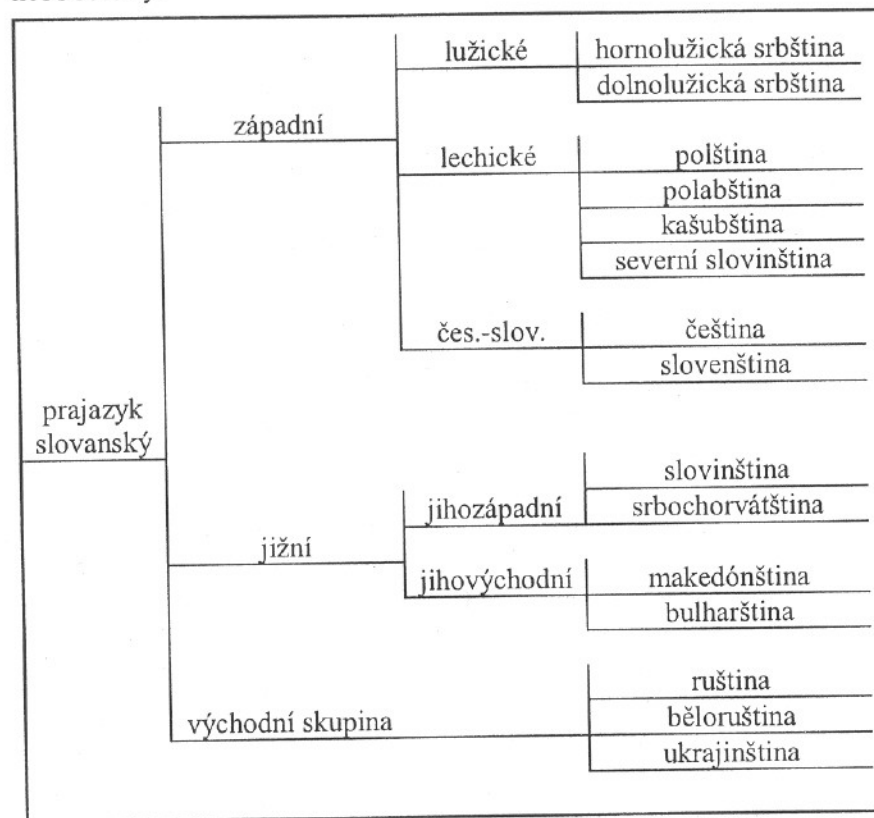
V souvislosti s tím se ještě zmíníme o tzv. nostratické teorii (viz 1.43), jejíž zastánci se snaží prokázat příbuznost celé řady těch skupin jazyků, které se prozatím uvádějí odděleně. Zde si ale chceme ještě podrobněji všimnout jazyků indoevropských (skupina I), které byly dosud prozkoumány nejlépe. Je to celá řada jazyků, které se dělí do dvanácti podskupin; jejich přehled uvádíme na obr. 13.

Jak bylo už zcela bezpečně prokázáno, všechny tyto jazyky se vyvinuly ze společného základu, z tzv. prajazyka indoevropského, a jsou tedy všechny navzájem příbuzné. Přestože jim ale byla věnována značná pozornost už od počátků 19. století, ani u této klasifikace nejsou zcela vyloučeny drobné úpravy; tak např. všechny románské jazyky se vyvinuly z latiny (ta je jejich společným prajazykem) a jsou s ní tedy zcela bezprostředně příbuzné, proto není důvod řadit je do zvláštní podskupiny. V některých případech mají mezi sebou dvě podskupiny bližší vztah než jiné; tak např. baltské a slovanské jazyky se nejprve společně oddělily od ostatních a teprve později se v průběhu dalšího vývoje rozlišily mezi sebou; proto se často mluví o skupině jazyků balto-slovanských.

1. INDOÍRÁNSKÉ (*sanskrt, *prákrty, *avesta; hindština, bengálština, cikánština, perština, tádžiština, atd.)
2. ARMÉNŠTINA (*stará a nová)
3. ŘEČTINA (*stará a nová)
4. BALKÁNSKÉ (albánština, atd.)
5. ITALICKÉ (*latina, *oskičtina, *umberština, atd.)
6. ROMÁNSKÉ (francouzština, okcitanština, katalánština, španělština, portugalská, italština, rétorománské j., rumunština, moldavština, atd.)
7. KELTSKÉ (irština *stará a nová, velština, bretonština, atd.)
8. GERMÁNSKÉ (*gótština; angličtina, němčina, holandská, dánština, švédština, norština, islandština, atd.)
9. BALTSKÉ (*pruština; litevština, lotyšština)
10. SLOVANSKÉ (*staroslověnština, bulharština, srbochorvátština, slovinština, čeština, slovenština, polština, ukrajinština, ruština, běloruština)
11. *ANATOLSKÉ (*chetitština, *luvijština, atd.)
12. *TOCHARSKÉ (*tocharština A a B)

Obr. 13: Rozdělení indoevropských jazyků do dvanácti podskupin (vymřelé jazyky jsou označeny hvězdičkou)

Proces postupné diferenciaci pokračoval i v rámci jednotlivých podskupin; jako příklad uvádíme na obr. 14, jak se postupně diferencovaly slovanské jazyky. K podobnému procesu došlo samozřejmě také u všech ostatních podskupin, pokud ovšem neobsahují jediný jazyk, jak je tomu u arménštiny nebo řečtiny.

Obr. 14: Vývoj a klasifikace slovanských jazyků

Na obr. 14 je schematicky naznačen postupný vývoj slovanských jazyků. Proces jejich diferenciaci je doveden až k jednotlivým jazykům. Je ale vhodné si uvědomit, že tím není proces uzavřen, protože i jednotlivé konkrétní jazyky se zpravidla dále diferencují (často to byl ostatně první krok v procesu diferenciaci původně jednoho jazyka na dva nebo více jeho pokračovatelů).